

Do wykorzystania na lekcjach:
języka polskiego, plastyki.

Wars i Sawa – baśń czy legenda?

Renata Zięba

Cele ogólne

- dostrzegam zjawisko intertekstualności;
- zapoznaję się z legendami i baśniami (również ze swojego regionu), rozróżniam oba gatunki literackie.

Cele szczegółowe

- zapoznaję się z różnymi wersjami opowieści o Warsie i Sawie;
- analizuję świat przedstawiony w tych opowieściach (czas i miejsce akcji, bohaterowie);
- utrwalam definicję legendy i baśni, umiem rozróżniać oba gatunki, wymieniam inne przykłady tych form literackich;
- układam plan wydarzeń;
- tworzę własną baśń;
- zauważam zjawisko intertekstualności, wskazuję różnicę między dwoma wyobrażeniami syreny;
- nauczyciel poza wprowadzeniem do tematu lekcji i jej zainicjowaniu stara się tak pokierować jej przebiegiem, aby uczniowie sami próbowali nadać tok lekcji, nawet kosztem odejścia od skryptu.

Metody

- ukierunkowana praca z tekstem i ze zdjęciami lotniczymi, jako źródłem inspiracji;
- praca w grupach;
- przekład intersemiotyczny;
- pogadanka heurystyczna.

Spojrzenie Warszawa, s. 53

Odryś najstarszej pieczęci miasta Starej Warszawy z dokumentu Rady Miejskiej z 7 września 1400 r.

Przebieg lekcji

1. Zapoznaję się z tekstem legendy (*Spojrzenie Warszawa*, s. 52).

„Pierwszym władcą średniowiecznego grodu był książę Bolesław II, a następnie jego syn Siemowit II, który w dokumencie z 1313 roku wymieniany jest jako książę warszawski. Ten z kolei przekazał władzę swemu bratu Trojdenowi, który zapoczątkował wielkie inwestycje, otaczając murem gród wraz z osadą. Nazwa średniowiecznego grodu wywodzi się jednak od Warsza – imienia często spotykanego wśród męskich potomków rycerskiego rodu Rawiczów, zawiadujących pobliską osadą Solec.

Dokumenty mówią jedno, ale fala wiślana i tak szemrze ludową opowieść. Miasta bez legendy są bowiem martwe. W nazwie miasta widzi ona dwa imiona: Warsa i Sawy, bo dzieło powinno mieć oboje rodziców. Fala niesie więc opowieść o Pannie Wodnej, która wypuściła strzałę, a ta, lecąc przed księciem, wskazała chatę rybaczek. O jej synu i córce, którym zabłąkany w puszczy książę nadał imiona Warsa i Sawy, a z ich pracy narodziła się osada. I o pięknie rzeki, nad którą się spotykali i puszczały świętojańskie wianki.

Panna Wodna – syrena – znalazła się w herbie Warszawy. W pierwotnej postaci, nawiązującej do form antycznych, przypominała raczej uskrzydłonego smoka. Dzielna i urzekająca, zawierała w sobie cechy zarówno Warsa, jak i Sawy. Raz mieszkała nad Dunajem – w strumieniu spływającym przez gród, to znów w Wiśle, gdzie słyszeli ją rybacy. Była też w istocie jedynym symbolicznym łącznikiem miasta z rzeką. I przez cały czas była wierna swojemu miastu”.

2. Analizuję świat przedstawiony w zacytowanym fragmencie legendy:

- określam czas i miejsce akcji;
- dokonuję krótkiej charakterystyki bohaterów;
- odróżniam bohaterów historycznych (Bolesław II, Siemowit II, ród Rawiczów) od fikcyjnych (syrena, Wars, Sawa);
- rozpoznaję wydarzenia historyczne (Solec należał do rodu Rawiczów, Bolesław II był władcą grodu) i fikcyjne (pobył króla w chacie rybaka, syrena wskazująca drogę).

Historia różni się od legendy. Odimienna nazwa „Warszawa” nie wywodzi się od Warsa – imienia czy przydomka legendarnego rybaka, ale od Warsza – rycerza z rodu Rawów (Rawiczów), do którego należała wieś w XII lub XIII wieku, leżąca w obrębie dzisiejszego Mariensztatu. Nazwę Warszowa lub Warszewa nadali nowo powstałemu miastu najprawdopodobniej na przełomie XIII i XIV wieku pierwsi niemieccy osadnicy i kupcy z Torunia.

3. Przypominam sobie definicje legendy i baśni. Ustalam gatunek literacki historii o Warszawie i Sawie, odpowiednio to argumentując.

Legenda – opowieść ludowa związana z jakimiś historycznymi lub legendarnymi postaciami, zdarzeniami i miejscami, utrwalona i przekazywana ustnie z pokolenia na pokolenie. Legenda, tak jak mit i baśń, zawiera elementy fantastyczne, ale odwołuje się do faktów i realiów właściwych danemu regionowi i jego społeczności.

Baśń – gatunek literatury ludowej. Jest to utwór narracyjny o treści fantastycznej, którego fabuła przedstawia dzieje bohaterów, swobodnie przekraczających granice między światem realistycznym a światem nadprzyrodzonym.

4. Czytam inną wersję historii o powstaniu miasta. Jaki to gatunek literacki?

Dawno temu, kiedy nasz kraj pokrywała nieprzebyta puszcza, w samym jej sercu, nad Wisłą żył młody rybak o imieniu Wars. Był człowiekiem pracowitym i pogodnym, toteż szczęście mu sprzyjało. Sam zmajstrował łódź, często wypływał na ryby i nigdy nie wracał z pustymi rękami. Szczególnie lubił nocne wyprawy, kiedy na rzece panował niezmacony spokój, a świat spowijała księżycowa poświata. Pewnego razu, gdy ukryty w trzcinach czekał na połów, zarzuciwszy sieci, zauważył prześliczną, długowłosą dziewczynę, której ciało od połowy stanowił rybi ogon. Syrena, nieświadoma tego, że ją ktoś podgląda, zaczęła śpiewać. Urzeczony jej głosem, zakochał się. Odtąd co noc, schowany w szuwarach, napawał się jej urodą i śpiewem. Wreszcie postanowił się ujawnić i wyznać jej miłość. Okazało się, że rybak też nie był obojętny syrenie. Kiedy poprosił ją o rękę, zgodziła się zostać jego żoną i przybrała imię Sawa. Zgoda syreny na małżeństwo z człowiekiem sprawiła, że musiała opuścić podwodny świat i zamienić się w człowieka. Jej rybi ogon rozdzielił się i przemienił w długie, kształtne nogi. Wkrótce w chacie nad rzeką odbyło się huczne weselisko. Wars i Sawa żyli długo i szczęśliwie, otoczeni szacunkiem swoich dzieci i sąsiadów. Po latach wokół ich domu powstała duża osada rybacka, którą na ich pamiątkę nazwano Warszawą. Tak powstał załazek naszej stolicy.

5. Przeglądam zdjęcia lotnicze Wisły i obszarów leśnych okalających Warszawę (np. skarpa wiślana w rejonie Czerska, koryto Wisły na południe od stolicy, Warszawa od strony Puszczy Kampinoskiej – *Spojrzenie Warsa*, s. 33, 49, 193). Wybieram te z nich, na których odnajduję środowiskowe elementy związane z omawianą legendą i próbuję odnaleźć miejsca wydarzeń z legendy (rzeka w naturalnym korycie, nieprzebyty las lub las na horyzoncie, brzeg skarpy z zamkiem – potencjalną siedzibą władców, piaszczyste łąki wiślane, na które syrena mogła wynurzać się nocą). Każdemu z tych miejsc przyporządkowuję określony fragment tekstu i nadaję tytuł w postaci równoważnika zdania.

6. Układam zatytułowane przez siebie obrazki w porządku chronologicznym. Uczniowie czytają swoje tytuły. Następnie, wspólnie z nauczycielem, układam plan wydarzeń legendy, uzupełniając obrazki o brakujące fragmenty tekstu.

7. Nauczyciel przedstawia po kolei kilka obrazków i prosi o wskazanie baśni, która mogła toczyć się w takiej scenerii (np. zamek, puszcza, wieża, chata).

8. Wspólnie z nauczycielem przypominam sobie cechy gatunkowe baśni:
 - prawda miesza się z fantazją;
 - stałe schematy wstępu i zakończenia;
 - wydarzenia dzieją się w nieokreślonym czasie i miejscu;
 - występują postacie baśniowe (wróżki, królowny, rycerze, sierotki, ożywione zwierzęta i przedmioty);
 - antynomia dobra i zła;
 - dobro zwycięża nad złem, zło zostaje ukarane.
9. W grupach otrzymujemy po kilka zdjęć przedstawiających różne krajobrazy naturalne oraz krajobrazy świadczące o obecności człowieka. Będą one tworzyć scenografię do współczesnej baśni, której bohaterami jesteśmy my sami, a która dzieje się w Warszawie (w miejscach pokazanych na zdjęciach). Czytamy swoje baśnie, reszta klasy słucha. Ustalamy, które wyznaczniki gatunku zostały zachowane.
10. Tekst legendy o syrenie odnosi się do antycznej postaci. Wskazuję tekst, w którym pojawia się pierwotna postać syreny (*Odyseja*). Zapoznaję się z kolejnym skrypcem w tym tomie *Dalla Sirena di Napoli alla Sirena di Varsavia*. Przypominam fragment tekstu, w którym Odyseusz jest wabiony przez syreny. Nauczyciel czyta fragment *Odysei* opisujący wygląd syren. Czy obie postacie syreny symbolizują to samo? Która postać syreny konotuje aspekt pozytywny, konstruktywny? Uzasadniam odpowiedź.
11. Zaznajamiam się z hasłem „syrena” w *Słowniku mitów i tradycji kultury* W. Kopalińskiego.

► plastyka

Rysuję tarczę herbową z figurą i godłem ze swoją propozycją warszawskiej syrenki. Po lekcji potrafię powiedzieć, czym jest godło, a czym herb (patrz skrypt o tworzeniu herbu Warszawy).

12. Wymieniam inne znane mi legendy (o Lechu, Czechu i Rusie, o smoku wawelskim), także legendy warszawskie, na przykład o złotej kacze lub o bazyliisku. Miejsca z nimi związane lokalizuję na planie miasta, a podczas niedzielnego spaceru odszukuję je w terenie. Szukam elementów związanych z upamiętnieniem legendy (pomnik, tablica, szyld, rzeźba, kamień) i dokumentuję za pomocą aparatu fotograficznego lub szkicuję.
13. Na podstawie tekstu zastanawiam się, jakie znaczenie ma legenda dla tożsamości grupowej (narodowej – Polaków), a w tym wypadku również warszawskiej (stołecznej – warszawian).

Zadanie domowe:

A. Szukam innych legend, które są związane z Warszawą i rejonem Mazowsza (np. legenda dotycząca kolumny Zygmunta – koniec świata nastąpi, gdy miecz dotknie podstawy figury; białej damy na zamku w Liwiu; lustra czarnoksięskiego w Węgrowie). Wybieram którąś z nich i przygotowuję się do zaprezentowania jej na forum klasy.

B. Podaję miejsca w Warszawie, gdzie można spotkać wizerunek syreny (budynki, latarnie, bramy, dokumenty). Wykonuję dokumentację fotograficzną. Która syrena herbowa przypomina tę z baśni?

Renata Zięba

Studentka Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego

Praca wykonana w ramach zajęć z Varsavianistyki

e-mail: renia_zieba@o2.pl